Elena Minciuna

PRINCIPII ALE MOTIVĂRII LEXICALE ÎN CADRUL ALM VOL. II$_2$ (NUME DE RUDENIE ŞI PĂRŢI ALE CORPULUI)

Universitatea de Stat din Moldova

Crearea unei denumiri reprezintă un proces complex, care, de cele mai dese ori, se bazează pe cunoştinţele empirice şi experienţa lingvistică anterioare. În cadrul acestui proces, poziţia centrală este ocupată de elementul motivaţional.

În procesul căutării unei denumiri corespunzătoare pentru noul obiect, denominantul compară între ele, de regulă, obiecte asemănătoare sau doar aparent asemănătoare şi le subliniază caracteristica comună, fapt ce se va oglindi mai târziu în denumirea nou-creată. Motivarea, ca un prim pas în procesul denominării, determină astfel alegerea semnului motivaţional şi a unităţii lexicale ce desemnează acest semn [1, p. 88].

Elementul de bază de la care începe procesul denominării este *forma internă*, ca manifestare abstractă a semnului reprezentării obiectului. Ea constituie nucleul semnificativ care creează în conştiinţa vorbitorilor imaginea obiectului. Circumstanţele de ordin social-politic şi cultural identice contribuie la cristalizarea unei imagini bine definite a obiectului în conştiinţa reprezentanţilor unui popor, a locuitorilor unui spaţiu comun. [2, p. 420].

Din moment ce obiectul dispune deja de un înveliş conceptual, semantic, urmează să îmbrace şi o "haină" externă (sonoră), care ar permite vorbitorilor limbii să şi utilizeze termenul stabilit pentru desemnarea obiectului.

Forma internă a cuvîntului îndeplineşte şi o altă funcţie importantă: denumind semnul motivaţional al termenului exprimat, ea contribuie la o mai mare exactitate de exprimare şi înţelegere a acestuia din urmă [3, p. 34].

Încă Ascoli şi Gillieron au demonstrat cu fapte concludente că originea inovaţiilor trebuie căutată în activitatea concretă a indivizilor vorbitori, că nu există schimbări simultane într-o „limbă" întreagă şi că fiecare fapt de limbă îşi are zona sa de răspândire. În acest context, este deosebit de interesant studiul procesului de denominare lexicală în baza atlaselor dialectale. Or, cuvintele din graiul viu pot fi comparate cu vestigiile istorice, iar atlasele lingvistice sunt puse adesea alături de arhivele istorice.

În cele ce urmează, vom încerca analiza cîtorva grupuri de cuvinte din perspectiva motivării lexicale a denumirii acestora, atestate în Atlasul Lingvistic Moldovenesc (abreviat ALM), în 4 volume, volumul II, partea a doua. La alcătuirea Atlasului au colaborat: Rubin Udler, Victor Comarnîtchi, Vasile Melnic, Vasile Pavel. Atlasul cuprinde arealul geografic al localităţilor cu populaţie vorbitoare de limba română din Basarabia, Nordul Bucovinei şi Transnistria. Termenii lexicali exemplificaţi fac parte din sfera legăturilor de rudenie (*tatică, mămică, tată vitreg, mamă vitregă, frate drept, fraţi vitregi, bunic, bunică*) şi a părţilor corpului (*craniu, colţi*).

În sfera termenilor care desemnează *legăturile de rudenie* putem menţiona anumite particularităţi motivaţionale, care persistă în majoritatea hărţilor lingvistice care le descriu. Uneori, în denumirea unui termen sesizăm atitudinea vorbitorilor faţă de persoana denumită

BDD-A6599 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:01:53 UTC)

de termenul în cauză. De ex., la întrebarea „*Cum îi zice tatei / mamei un copil când se alintă*?" atestăm răspunsuri de tipul: *tataie* pentru tată (p. 48 loc. Bolşaia Serbulovka, reg. Nikolaev, Ucraina) şi *mamaie* pentru mamă (p. 149 loc. Tocmazeia r-nul Grigoriopol). Formele augmentative menţionate sunt menite să accentueze ataşamentul şi dragostea copiilor faţă de părinţii lor, cărora aceştia li se par mari şi atotputernici. Sentimentul de dezaprobare şi repulsie este exprimat prin peiorative. Astfel, la întrebarea „*Cum îi zice bărbatului / femeii care nu este tatăl drept / mamă dreaptă pentru copii?*", Atlasul Lingvistic Moldovenesc vol. II atestă forme de tipul: *maştihoi* pentru tată vitreg (de la termenul rus „мачеха", p. 232 loc. Gruzskoe Kirovograd) şi *maşciuhoaică* pentru mamă vitregă (p. 231 Martonoşa, Kirovograd). La întrebarea „*Dacă suntem născuţi din aceiaşi părinţi, ce fel de fraţi suntem? Dar la unul cum îi ziceţi?*", în punctele 1-4 (loc. Dibrova, Solotvina, Belaia Ţercov şi Sredne Vodeanoe din reg. Transcarpatică), pentru termenul „frate drept" înregistrăm sintagma „*frate dulce*", menită să sublinieze căldura relaţiilor dintre fraţii drepţi. La fel, pentru aceeaşi întrebare, în punctele 11 (loc. Voloca, reg. Cernăuţi), 13 (Mahala, Cernăuţi), 17 (loc. Boian, Cernăuţi), 21 (Forostna, Cernăuţi) ş.a. întâlnim calificativul „*bun*", având o motivaţie similară.

Există şi situaţii de alt gen. La întrebarea „*Cum ziceţi că sunt fraţii care nu au acceaşi mamă sau acelaşi tată?*" pentru termenul „fraţi vitregi", geniul popular a sesizat legătura pur-formală care se creează între fraţii ai căror părinţi hotărăsc să se căsătorească. În felul acesta, apar noţiuni ca: *întorlocaţi* (p. 13 Mahala, Cernăuţi; 19 Colincăuţi, Hotin; 21 Dinăuţi, Cernăuţi etc.), *împreunaţi* (p. 101 loc. Handrabura, reg. Odesa; 120 Dolinskoe, reg. Odesa), *de-adunătură* (p. 135 Coşniţa, Dubăsari; 136 Şipca, Grigoriopol), *adunaţi* (p. 235 Voloşskoe, Dnepropetrovsk), *întâlniţi* (p. 165 loc. Novogrigorievka, Nikolaev), *adăugeţi* (p. 233 loc. Subbotţî, Kirovograd). În acest context, au fost create şi sintagme hazlii, persoanele intervievate menţionînd că acestea le folosesc doar pentru a lua în derâdere pe cineva: *(fraţi) de papură* (p. 196 loc. Coştangalia, Cantemir), *(fraţi) de pe măligă* (p. 90 loc. Prepeliţa, Sîngerei; 91 loc. Ignăţei, Rezina; 100 loc. Mîndreşti, Teleneşti), *(fraţi) de pe chită şi de pe sare* (p. 225 loc. Novoignatievka, Donetk), *(fraţi) de scoarţă* (p. 232 loc. Gruzskoe, Kirovograd). Aceste exemple subliniază inexistenţa legăturii de sânge între asemenea fraţi şi deci relaţiile destul de şubrede care se stabilesc între ei.

Pentru termenul „*bunic*" atestăm, printre alte lexeme, şi formele *bătrânul* (p. 28 loc. Viişoara, Edineţ; 37 Corpaci, Edineţ; 39 loc. Sauca, Ocniţa; 43 loc. Moşeni, Râşcani), care se referă la vârsta înaintată a persoanei, şi *bunul* (p. 63 loc. Hruşca, Camenca), subliniind caracterul blând şi binevoitor al bunicului. Termenul „*bunică*" are variante interesante, care reies din mai multe realităţi. Un element caracteristic, care a generat şi denumirile, este vârsta respectabilă: *babă* (punctele 1-4 loc. Dibrova, Solotvina, Belaia Ţercov şi Sredne Vodeanoe din reg. Transcarpatică), *bătrână* (p. 20 loc. Diacovţî / Proboteşti, Herţa; 28 loc. Viişoara, Edineţ; 37 Corpaci, Edineţ), *mamă bătrână* (p. 23 loc. Văncicăuţi, Cernăuţi), *mamă mare* (p. 222 loc. Orlovka, Ismail). La fel, atestăm lexemele *moaşă* (p. 5 loc. Şirokaia Poleana, Cernăuţi; 7 loc. Mejrecie, Cernăuţi; 8 loc. Ropcea, Cernăuţi) şi *moşică* (p. 6 loc. Krasnoilsk, Cernăuţi; 10 loc. Nijnie Patrauţî, Cernăuţi; 15 Nijnie Stanivţî, Cernăuţi; 16 loc. Porubna, Cernăuţi). Exemplele menţionate anterior au apărut în perioada în care femeile în vârstă profesau şi moşitul, aici termenul de rudenie contopindu-se cu îndeletnicirea celei vizate.

Un subiect la fel de larg îl constituie şi grupul lexical al părţilor corpului. Din şirul lexemelor din această categorie, am selectat pentru analiză doi termeni: *craniu* şi *colţi*. La întrebarea „*Cum îi ziceţi la partea aceasta osoasă a capului, fără piele şi carne?*",

BDD-A6599 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:01:53 UTC)

referitoare la cuvîntul *craniu,* intervievaţii au răspuns după cum urmează: *bortă* (p. 1 loc. Dibrova, reg. Transcarpatică), *oală* (p. 2 loc. Solotvina, reg. Transcarpatică), *oala capului* (p. 3 Belaia Ţercov, reg. Transcarpatică; 4 Sredne Vodeanoe, reg. Transcarpatică), *bostan* (p. 9 loc. Starîe Broskauţî, Cernăuţi), *coropcă* (p. 22 loc. Forostna, Cernăuţi). În toate aceste cazuri se face aluzie la forma rotundă a craniului, luându-se drept prototipuri realităţi cunoscute anterior. De asemenea, pornind de la ideea că, în calitate de craniu, se are în vedere ansamblul osos care adăposteşte creierul şi deci reprezintă o cavitate fără conţinut, au apărut lexemele *cap deşert* (p. 121 loc. Cetireni, Ungheni), *tabacherca capului* (p. 118 loc. Dubău, Dubăsari), *cap de mort* (p. 25 loc. Larga, Briceni).

Pentru termenul „*colţi*" (dinţi canini), cercetătorii dialectologi au propus următoarea întrebare: „*Cum le ziceţi la aceştia lungi şi ascuţiţi?*" După cum era şi firesc, majoritatea lexemelor ce desemnează acest termen fac referire la dinţii câinilor şi lupilor, cu care se aseamănă şi ca formă, şi ca poziţie. Astfel, obţinem: *dinţi de lup* (p. 2 loc. Solotvina, reg. Transcarpatică), *dinţi câneşti* (p. 4 loc. Sredne Vodeanoe, reg. Transcarpatică; 219 loc. Limanskoe, Odesa; 220 loc. Oziornoe, Odesa ş.a.); *colţi de lup* (p. 33 loc. Rotunda, Edineţ), *dinţi de câine* (p. 98 loc. Ghiderim, Odesa; 200 loc. Novosiolovka, Odesa). În punctul 44 (loc. Costeşti, Rîşcani) atestăm sintagma „*dinţi ţigăneşti*" care se referă, probabil, la dimensiunile şi strălucirea dinţilor canini, comparaţi aici cu dinţii ţiganilor.

În concluzie, se cere menţionat faptul că atât Atlasul Lingvistic Moldovenesc, cât şi alte atlase de acest gen oferă un bogat material intuitiv, care permite nu doar informarea curentă asupra diversităţii şi repartizării în spaţiu a unităţilor de denominaţie, ci şi informarea despre sursele de îmbogăţire şi procedeele de creare a denumirilor în limba vorbită. În procesul examinării hărţilor dialectale, graţie bogăţiei lexicale, se profilează întreaga istorie a localităţilor, se urmăresc contactele stabilite cu alte teritorii populate, se evidenţiază tradiţiile şi obiceiurile locului. Colecţiile de hărţi lingvistice prezintă o descriere complexă a graiurilor teritoriale, a căror evoluţie în timp şi în spaţiu interesează, pe lîngă dialectologi, şi alte domenii lingvistice.

Referinţe bibliografice:

1. Василий Павел. Лексическая номинация. Кишинев, 1983.

2. Vasile Pavel. Motivarea lexicală. În: Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi (Serie nouă). Secţiunea III e: Lingvistică. Studia linguistica et philologica in honorem D. Irimia. Tomul XLIX –L. Iaşi, 2003-2004, p. 419-422.

3. Ольга Блинова. Термин и его мотивированность. Томск, 1985.

4. Atlasul Lingvistic moldovenesc, vol. II, partea a II-a (sub redacţia lui R. Udler). Chişinău, 1973.

Universitatea de Stat din Moldova

BDD-A6599 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:01:53 UTC)